

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.50>

КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Моторний Д.В.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0000-3957-9855

Моторний Д.В. Корупційні кримінальні правопорушення, вчинені посадовими особами фінансових установ: основні поняття та особливості досудового розслідування.

Стабільне функціонування фінансових установ та їх регуляторів забезпечує ефективне надання фінансових послуг, що сприяє економічному зростанню, забезпечує перебіг бізнес-процесів, сприяє реалізації конституційних прав і свобод громадян. Основною загрозою ефективному функціонуванню кредитно-фінансової системи є корупція та певні її вияви – корупційні правопорушення. З огляду на відчутний вплив корупції на фінансові ринки й недостатню дослідженість цієї проблематики, у статті проаналізовано поняття корупції та корупційного кримінального правопорушення, його елементи й етапи вчинення. Проаналізовано особливості досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених посадовими особами фінансових установ. Доведено, що слідчому за наявності достатньої кількості об'єктивних доказів і внутрішнього переконання необхідно дослідити ситуацію на предмет наявності ознак вчинення саме корупційного кримінального правопорушення у кредитно-фінансовій сфері. Для цього максимально повно слід встановити й дослідити обставини, за яких було вчинено фінансові операції, які призвели до втрати контролю за коштами; з'ясувати участь і роль керівників та співробітників кредитно-фінансової установи в проведенні таких фінансових операцій; визначити відповідність дій керівників і співробітників кредитно-фінансової установи в досліджуваній ситуації документам, що визначають їхні службові обов'язки; дослідити всі наявні докази й обставини на предмет встановлення мети в діях керівників і співробітників кредитно-фінансової установи. Обґрунтовано, що в межах досудового розслідування під час встановлення передумов, ознак й етапів вчинення корупційного кримінального правопорушення в кредитно-фінансовій сфері та всіх його учасників вкрай необхідними є не лише чітке розуміння категоріального апарату, а й спеціальні знання, практичний досвід, усвідомлення структури та пов'язаності елементів кредитно-фінансової системи.

Ключові слова: корупція, корупційне кримінальне правопорушення, фінансові установи, посадові особи, розкрадання (привласнення) майна, кредитно-фінансові відносини, універсальний засіб платежу, регуляторні повноваження, регулятори фінансового ринку.

Motorny D.V. Corruption offences committed by officials of financial institutions: basic concepts and features of pre-trial investigation.

The stable functioning of financial institutions and their regulators ensures the effective provision of financial services, which promotes economic growth, ensures the flow of business processes, and promotes the implementation of constitutional rights and freedoms of citizens. The main threat to the effective functioning of the credit and financial system is corruption and certain of its manifestations – corruption offenses. Given the tangible impact of corruption on financial markets and the insufficient research of this issue, the article analyzes the concepts of corruption and corruption criminal offense, its elements and stages of commission. The features of the pre-trial investigation of corruption criminal offenses committed by officials of financial institutions are analyzed. It is proved that the investigator, with a sufficient amount of objective evidence and internal conviction, needs to investigate the situation for signs of the commission of a corruption criminal offense in the credit and financial sphere. To do this,

it is necessary to establish and investigate as fully as possible the circumstances under which financial transactions were committed that led to the loss of control over funds; to clarify the participation and role of managers and employees of a credit and financial institution in conducting such financial transactions; to determine the compliance of the actions of managers and employees of a credit and financial institution in the studied situation with the documents defining their official duties; to examine all available evidence and circumstances in order to establish the purpose in the actions of managers and employees of a credit and financial institution. It is substantiated that within the framework of a pre-trial investigation, when establishing the prerequisites, signs and stages of committing a corruption criminal offense in the credit and financial sphere and all its participants, it is extremely necessary not only to have a clear understanding of the categorical apparatus, but also special knowledge, practical experience, and awareness of the structure and interconnectedness of the elements of the credit and financial system.

Key words: corruption, corruption criminal offense, financial institutions, officials, embezzlement (misappropriation) of property, credit and financial relations, universal means of payment, regulatory powers, financial market regulators.

Постановка проблеми. Існування держави як людської спільноти породжує значну кількість видів відносин, регулювання яких вона забезпечує. У випадку неефективного здійснення регулятивних функцій таких відносин державництво набуває ознак хаосу, що з плином часу призведе до їх зникнення, а це своєю чергою може спричинити зникнення держави.

Одним з видів відносин, наявність й ефективне регулювання яких є критичними для функціонування держави, є кредитно-фінансові відносини.

Корупція є однією з основних, але не достатньо досліджених загроз для діяльності фінансових ринків та фінансових відносин.

Мета статті – дослідити корупційні кримінальні правопорушення як одиничний вияв корупції, його елементи й етапи вчинення, вплив цього явища на функціонування сучасної фінансової системи країни, а також особливості досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених посадовими особами фінансових установ.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням грошового обігу в Україні, його проблемних аспектів і шляхів їх вирішення, регулювання грошової маси та емісії здійснювали В. Варцаба, В. Огородник [2], О. Омельченко, О. Рац [3], І. Проць [4], Я. Чайковський [1]. Також слід виділити О. Князєву, Осеньчук Н. [16], які досліджували тенденції та перспективи розвитку безготівкових платежів в Україні.

Серед дослідників впливу корупційних проявів на фінансову систему та економіку слід виділити М. Арноне та С. Борліні [5], Бондаренко О., Куліш А. [17], Родченко С., Говоруха К. [18].

Виклад основного матеріалу. До складу національної кредитно-фінансової системи належать банківські та небанківські фінансові установи, їх регулятори, користувачі фінансових послуг. Регуляторами фінансових відносин є Національний банк України, Міністерство фінансів України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (у частині обігу цінних паперів).

Слід визнати, що основною загрозою ефективного функціонування кредитно – фінансової системи є корупція загалом як явище, і її певні прояви у вигляді окремих корупційних правопорушень.

Вплив корупції на фінансові ринки, мабуть, є найменш дослідженою цариною в такій багатогранній галузі дослідження. Дослідження наслідків впливу корупції на фінансові ринки були спорадичними, а системного дослідження впливу зловживання державними повноваженнями для отримання приватної вигоди на фінансові ринки ще не існує [5].

Корупційні злочини у кредитно – фінансовій сфері вчиняються не заради тисячі гривень, це очевидно, і не дарма такий вид протиправної діяльності в науковій літературі називають «біло-комірцевою» – від англійського «White-collar crime» – пересічна людина їх вчинити просто не в змозі [6].

Загальновідомо, що не так просто розібратись в діяльності фінансової установи, ще складніше у законний спосіб зібрати доказову базу, що свідчить про склад корупційного злочину у діях її посадовця або співробітника. Необхідно бути обізнаним з спеціальним законодавством, структурою відповідної організації, та й всієї кредитно – фінансової системи, розуміти службові зв'язки та посадові обов'язки керівників та співробітників.

Для отримання відповідних висновків слід розібратись з корупцією та корупційними кримінальними правопорушеннями, що вчиняються в кредитно – фінансовій системі, їх особливостями, які слід враховувати під час досудового розслідування.

Існує майже стільки ж визначень корупції, скільки й видів тропічних рослин, і вони так само різняться за своїм зовнішнім виглядом, характером та стійкістю [7].

В українському законодавстві, а саме в Законі України «Про запобігання корупції», є законодавчо визначений термін.

Корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [8].

У випадку дослідження корупції у кредитно-фінансовій сфері спеціальний суб'єкт, наділений владними повноваженнями, постає співробітником або керівником фінансової установи або її регулятора, що наділений відповідними владними повноваженнями щодо проведення фінансових операцій, оперування залученими або власними коштами фінансової установи, можливістю здійснення регуляторних функцій, що визначені законодавством.

Для дослідження терміну «корупція» та встановлення притаманних йому ознак, актуальних для українського сьогодення, необхідно розуміти умови виникнення та існування корупції як явища та процесу.

Для виникнення корупції є необхідним наявність соціальних відносин, що породжені існуванням певних ресурсів або повноважень, які мають свого власника. Власник ресурсів або повноважень передає їх в розпорядження залученій особі (надалі – службовець), аби вона діяла в його інтересах з використанням цих ресурсів чи повноважень, в межах укладеної угоди.

У випадку дослідження корупції у кредитно – фінансовій сфері ресурсами постають засоби платежу в будь-якій формі, повноваження – повноваження щодо розпорядження ними, власник ресурсів – власник коштів, угода – трудовий договір або наказ на призначення для банківського службовця, як наприклад.

Слід звернути увагу на факт делегування Національному банку широких регуляторних повноважень, серед яких основними є здійснення контролю, регуляції та нагляду за діяльністю фінансових установ.

Наступною попередньою умовою виникнення корупції є бажання, потреба, зацікавленість третіх осіб, які не є учасниками угоди, але є учасниками соціальних відносин, що виникають у зв'язку з існуванням наданих в управління повноважень або ресурсів, в їх використанні у власних інтересах, а не в інтересах власника, визначених в угоді. Можна стверджувати, що обов'язковою ознакою корупції є порушення службовцем умов укладеної угоди у власних інтересах або в інтересах третіх осіб.

Певні дослідники до причин виникнення корупції відносять «конфлікт інтересів» в діяльності та існуванні однієї особи, що наділена службовими повноваженнями. Вказане є по суті вірним, але перелік причин виникнення корупції є явно не повним.

Основні причини корупції кореняться в делегуванні влади. Розбіжні інтереси агентів та принципалів, разом з асиметрією інформації на користь агентів, створюють можливості для корупції [9, 10].

Викладена думка є більш досконалою, ніж попередня, але також обмеженою, такою, що не враховує всі існуючі обставини.

Найдосконалішим, але не ідеальним, є наступний перелік п'яти умов існування корупції, що мають існувати одночасно: корупція відбувається, коли корупціонер (1) таємно надає (2) послугу корупціонеру або висунутій особі, щоб вплинути на (3) дії, які (4) вигідні корупціонеру або висунутій особі, і на які корупціонер має (5) повноваження» [11].

Це твердження в порівнянні з іншими є найбільш повним, але також не охоплює всі існуючі обставини та умови.

Корупція як процес може виникати у різний спосіб: потреба у використанні наданих в управління повноважень та ресурсів, всупереч умов угоди, може виникнути як у службовця, який ними

розпоряджається, так і у третьої особи. Відповідно, зацікавлена особа буде намагатись залучити до задоволення своїх потреб іншу, тобто корумпувати її.

Стосовно даної характеристики існують різні бачення: Джеремі Бентам розмежував правопорушення активного хабарництва (або давання хабара) та пасивного хабарництва (або отримання хабара). [12]

Схожу думку має В.І. Борисов: корупція як соціальне явище має дві сторони: 1) діяння осіб, які реалізують умисел на одержання неправомірної вигоди; 2) діяння осіб, які обіцяють, пропонують або надають неправомірну вигоду [13].

З даним твердженням погоджується Надточієва А.П., наводячи уточнення щодо частині діяння осіб, які обіцяють, пропонують або надають неправомірну вигоду, і наголошуючи, що коло цих суб'єктів є більш широким, оскільки включає в себе фізичних осіб не наділених службовими повноваженнями та можливостями [14].

Таким чином, для вчинення корупційного правопорушення необхідна участь не менше двох осіб, з різними ролями. Одна особа не може вчинити корупційний злочин.

Необхідно розділяти корупційні відносини, що виникли з ініціативи службовця, та з ініціативи третьої особи.

У випадку виникнення корупційних відносин з ініціативи службовця він ставить додатковою умовою виконання своїх службових обов'язків задоволення своїх власних потреб, зазвичай це надання неправомірної вигоди.

За умови виникнення корупційних відносин з ініціативи третьої особи, яка залучає службовця до дій в її інтересах всупереч інтересам власника, та в порушення умов угоди, ситуація є більш складною.

Мета діяльності третьої особи, як і її наслідки, можуть бути не відомі службовцю, існування неправомірної вигоди в даному випадку, як елементу злочину, не є обов'язковим – схилити до діяльності не в інтересах власника можна з використанням різних способів та видів мотивації. Визначною ознакою корупції є дія службовця в інтересах третіх осіб, а не в інтересах власника.

Корупційні відносини не обумовлені угодою, внаслідок чого вони в будь-якому разі мають бути прихованими, таємними як від власника, і від всіх інших членів суспільства.

Про прихованість корупції, як обов'язковий елемент, вже попередньо вказувалось у визначенні Сеньора [11]. Також на це в своїх дослідженнях вказують Арноне та Борліні [5].

Підсумовуючи вищевикладене, та беручи до уваги викладені думки, корупцію можна визначити як групову приховану діяльність, направлену на використання наданих в розпорядження, управління ресурсів, повноважень, у спосіб, не визначений угодою та всупереч її умовам, не в інтересах власника, а в інтересах вповноваженої особи або третіх осіб.

Спосіб використання наданих в розпорядження, управління ресурсів, повноважень, який не визначений угодою, можна охарактеризувати як протиправний, при цьому не забуваючи його складові.

Якщо розглядати корупцію як процес, з наданням йому юридично – правової оцінки, то одиницею його виміру буде корупційне правопорушення, яке набуває ознаки кримінального у разі, якщо за його вчинення передбачено кримінальне покарання.

Кримінальним правопорушенням є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [15].

Але Кримінальний кодекс України не містить визначення терміну «корупційне кримінальне правопорушення», як і Закон України «Про запобігання корупції», який надає визначення корупційному правопорушенню – діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. [8].

Слід дослідити поняття «корупційного кримінального правопорушення», для чого буде використовуватись ідеальна теоретична ситуація, за якої присутні всі ознаки, учасники та етапи вчинення «корупційного кримінального правопорушення».

Необхідні умови для вчинення «ідеального корупційного кримінального правопорушення» співпадають з умовами виникнення корупції.

Етапи «ідеального кримінального корупційного правопорушення»:

Виникнення корупційних взаємовідносин між Службовцем та третьою особою. Підтвердженням їх існування може бути, в тому числі, усна згода (пропозиція) на отримання (передачу) непра-

вмірної вигоди, або будь-що інше, що можна трактувати як залучення до вчинення корупційного кримінального правопорушення.

Використання наданих повноважень та ресурсів не в інтересах Власника, і настання бажаних наслідків як результат вказаних дій. Можливий, але не обов'язковий елемент даного етапу – отримання/надання неправомірної вигоди.

Завершальним етапом є використання неправомірної вигоди у випадку її надання.

Слід вказати, що з моменту завершення першого етапу ідеального кримінального корупційного правопорушення в діях суб'єкта злочину вже наявний умисел на вчинення другого, та можливого третього етапів. Надаючи згоду на участь у вчиненні корупційного кримінального правопорушення він згоджується саме на вчинення дій не в інтересах власника. Він вже має намір та мотив діяти в інтересах третіх осіб, або власних, і має для того всі можливості. Наступним етапом буде вже безпосередньо дія, про вчинення якої змовились, третім етапом – використання результатів дії.

З моменту залучення до корупційних дій – надання таємної згоди на дію не в інтересах власника, суб'єкт злочину (службовець) зраджує довіру власника, та його інтереси в частині дії укладеної угоди, яка визначає дії службовця. Вказане являє собою закінчену дію, і закінчений склад корупційного злочину.

Підсумовуючи, слід надавати кримінально – правову кваліфікацію будь-якому з етапів вчинення корупційного кримінального правопорушення як закінченому злочину, через їх взаємозалежність, взаємопов'язаність, неможливість існування одного без іншого, не чекаючи вчинення всього ланцюжка подій (або маючи докази вчинення лише третього етапу, і не маючи доказів вчинення інших етапів).

Таким чином, корупційним кримінальним правопорушенням, вчиненим у кредитно – фінансовій сфері, є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), що містить ознаки групової прихованої діяльності, направленої на використання наданих в розпорядження, управління, платіжних ресурсів або повноважень щодо розпорядження ними, у протиправний спосіб, вчинене за участі спеціального суб'єкта корупційного кримінального правопорушення (зазначеного у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» і який є співробітником кредитно – фінансової установи або її регулятора), що є закінченим, або є закінченим будь-який його етап.

Корупційні кримінальні правопорушення саме в кредитно – фінансовій системі є подіями не явними, фактично прихованими через особливості її функціонування, закритість та непрозорість фінансових операцій, банківську таємницю. Допоки фінансова установа здійснює статутну діяльність, будь-які правопорушення можуть бути виявлені внаслідок роботи правоохоронних органів, регуляторів ринку, або повідомлення власника коштів. Але у будь-якому випадку встановлення відомостей, щодо втрати контролю над коштами, може відбутись суттєво пізніше відносно часу, коли це відбулось фактично.

Під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень в кредитно-фінансовій сфері слідчі мають встановити наступні обов'язкові елементи.

Перш за все слід впевнитись у втраті контролю над коштами їх власника та вповноважених ним на те осіб. Як вже наголошувалось, кредитно – фінансова сфера є складною для розуміння особи, що не володіє спеціальними знаннями і не має відповідного досвіду. Необхідно встановити всі можливі обставини, ознаки та підстави для надання вірної юридично-правової оцінки конкретної платіжної операції або їх певної кількості, що об'єднані єдиною метою, і мають ознаки злочину.

У випадку наявності достатньої кількості об'єктивних доказів, і відповідно, внутрішнього переконання, у вчиненні кримінального правопорушення, вчиненого у кредитно-фінансовій сфері, слід дослідити ситуацію на предмет наявності ознак вчинення саме корупційного кримінального правопорушення, які описані вище. Для цього необхідно:

- максимально повно встановити та дослідити обставини, за яких було вчинено фінансові операції, що призвели до втрати контролю над коштами їх власником та вповноважених ним на те осіб;
- встановити участь та роль керівників та співробітників кредитно – фінансової установи в проведенні фінансових операцій, що призвели до втрати контролю над коштами їх власника та вповноважених ним на те осіб;
- встановити відповідність дій керівників та співробітників кредитно-фінансової установи в досліджуваній ситуації їх посадовим інструкціям та іншим документам, що визначають їх службові обов'язки;

– отримати та дослідити всі наявні докази та обставини на предмет встановлення мети в діях керівників та співробітників кредитно – фінансової установи, тобто зрозуміти, в чиїх інтересах вони діяли.

Наразі головним доказом, що свідчить про наявність ознак корупції в діях керівників та співробітників кредитно – фінансової установи, є саме мета їх діяльності, під час виконання службових обов’язків: дія в інтересах власника коштів, чи в інтересах власних, або третіх осіб.

У випадку встановлення ознак вчинення дій не в інтересах власника коштів та фінансової установи, можна зробити висновок про вчинення корупційного кримінального правопорушення.

Також слід приділити особливу увагу визначенню підслідності.

Підслідність – визначений Кримінальним процесуальним кодексом розподіл, згідно якого визначається орган досудового розслідування, що має здійснювати досудове розслідування.

У випадку невірного визначення підслідності, і як наслідок, здійснення досудового розслідування неповноваженим на те органом досудового розслідування, всі здобуті докази на стадії судового розгляду мають бути визнані недопустимими згідно принципу «отруйного дерева».

Вказане може привести до вкрай негативних наслідків з точки зору дотримання принципів справедливості, невідворотності покарання та загальних результатів судового розслідування для осіб, що постраждали в результаті вчинення правопорушення.

У випадку встановлення доказів, що свідчать про вчинення керівниками та співробітниками кредитно-фінансової установи дій не в інтересах фінансової установи та її клієнта, слід акцентувати увагу на встановленні інших учасників вчинення правопорушення та бенефіціара протиправної схеми.

Також вкрай суттєве значення має проведення заходів, направлених на встановлення фактичного місцезнаходження коштів, з метою накладення на них арешту в межах кримінального провадження, та подальшого повернення власнику. Вдалий результат таких заходів не лише надає можливість відшкодування збитків, а також може надати інформацію щодо осіб, залучених до вчинення злочину.

Визначальне значення як для досудового розслідування, так і для кінцевої юридично – правової кваліфікації має результат заходів, направлених на встановлення прихованого зв’язку між керівниками, співробітників кредитно – фінансової установи, регулятора та кінцевими бенефіціарами схеми, іншими її учасниками. Фактично це дає можливість встановлення причинно – наслідкового зв’язку в діях всіх учасників корупційного кримінального правопорушення.

Можливість доведення вказаного фактично буде свідчити про наявність єдиного умислу і корисливого мотиву в діях всіх учасників, чим об’єднає їх дії в логічну систему, а також надасть можливість органу досудового розслідування доводити розподіл ролей учасників корупційного кримінального правопорушення під час реалізації ними злочинного плану з єдиною метою – виведенням коштів з – під контролю власників, та осіб, вповноважених ними щодо розпорядження коштів для заволодіння ними або їх використання.

Підтвердження існування вказаного прихованого зв’язку надасть органу досудового розслідування можливість встановити визначальні ознаки корупційного кримінального правопорушення: колективна ознака, прихованість протиправних дій, дії в інтересах третіх осіб, порушення умов укладеної угоди з боку співробітників кредитно – фінансової установи.

Наявність достатніх доказів описаного прихованого зв’язку на першій стадії вчинення корупційного кримінального правопорушення надасть можливість попередити настання злочинних наслідків у вигляді втрати власником контролю над коштами, та заволодіння ними третіми особами.

Також суттєве значення для кримінально – правової кваліфікації мають докази наявності мотивації службової особи фінансової установи, регулятора ринку до участі у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, перш за все як частина складу злочину, особливо неправомірної вигоди в матеріальному вигляді.

Висновки. Під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених посадовими особами фінансових установ, органу досудового розслідування необхідно вживати заходів, спрямованих на встановлення обізнаності й ролі у вчиненні злочину службових осіб Національного регулятора, уповноважених на здійснення законодавчо визначених заходів контролю.

У дослідженні аргументовано необхідність чіткого визначення категоріального апарату, зокрема понять «корупція» та «корупційне кримінальне правопорушення», наявності спеціальних

знань, практичного досвіду, усвідомлення структури та пов'язаності елементів кредитно-фінансової системи, на підставі чого в межах досудового розслідування вдасться встановити передумови, ознаки й етапи вчинення корупційного кримінального правопорушення в кредитно-фінансовій сфері та всіх його учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варцаба В., Огородник В. Грошовий ринок України у контексті трансформаційних процесів. *Економіка та держава*. 2017. № 10. С. 9–12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2017/4.pdf.
2. Омельченко О., Рац О. Аналіз регулювання грошової маси. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.a/index.php/Downloads/pdf/7_2020/pdf/1_2021/7.pdf?op=1&z=6176.
3. Проць І. Грошова емісія і грошовий обіг: поняття та сутність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 67. С. 215–219. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.41>.
4. Чайковський Я. Грошовий обіг в Україні: сучасний стан, проблеми та напрямки удосконалення організації. *Світ фінансів*. 2018. № 2 (55). С. 108–122. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1060>.
5. Arnone M., Borlini L. S. Corruption Economic Analysis and International Law. 2014. URL: <https://www.elgaronline.com/edcollbook/edcoll/9781849802666/9781849802666.xml>.
6. Sutherland E. H. Is «White Collar Crime» Crime? *American Sociological Review*. 1945. Issue 10. P. 132–139.
7. Williams R. J. The problem of corruption: a conceptual and comparative analysis. *PAC Bulletin*. 1976. № 22. P. 41–53.
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
9. Cartier-Bresson J. The Causes and Consequences of Corruption: Economic Analyses and Lessons Learnt, No Longer Business As Usual. Paris : Organisation for Economic Cooperation and Development, 2000. P. 11–28.
10. Rose-Ackerman S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 266 p.
11. Senior I. Corruption – The World's Big C. Causes, Consequences, Cures. London: Institute of Economic Affairs, 2006. 112 p.
12. Bentham J. Principles of Morals and Legislation. *The Works of Jeremy Bentham*: 11 vols. / J. Bowring (Ed.). Edinburgh : William Tait, 1843. Vol. 1.
13. Актуальні проблеми протидії корупції: монографія / за заг. ред. В. І. Борисова. Харків, 2012. 221 с.
14. Надточієва А.П. Ознаки суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 440–444. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/100>.
15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
16. Князева О., Осеньчук Н. Тенденції та перспективи розвитку безготівкових платежів в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46). С. 438–442. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/100.pdf>.
17. Бондаренко О., Куліш А. Взаємозв'язок корупції та фінансово-економічної безпеки України: аналіз причинно-наслідкового зв'язку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 326–329. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/79>.
18. Родченко С., Говоруха К., Корупція як загроза економічній безпеці національної економіки. *Таврійський науковий вісник. Серія «Економіка»*. 2020. № 3. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.3.5>.